

УДК 343.851:343.53

Тахтаї О. В. – державний секретар Міністерства внутрішніх справ України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

Проаналізовано особливості ринку фінансових послуг. Визначено типові правопорушення, що вчиняють під час діяльності кредитних спілок. Окреслено напрями роботи підрозділів із захисту економіки Національної поліції щодо своєчасного викриття зловживань, що вчиняють посадові особи кредитної спілки, перевірки й аналізу їх діяльності.

Ключові слова: кредитна спілка, фінансові послуги, правопорушення, адміністративна відповідальність, суб'єкт правопорушення.

Розв'язання проблем відкритості, гласності, публічності державної влади є одним із ключових факторів подальшого укорінення в Україні демократичних принципів, побудови цивілізованих норм державотворення, формування нової політичної культури.

Дотримання принципів транспарентності є необхідною умовою забезпечення конституційних прав громадян на інформацію та участь в управлінні державними справами. Задоволення суспільного запиту на створення ефективних механізмів комунікації між владою та суспільством стає запорукою відтворення дієздатних владних інститутів, а врахування громадської думки – дієвим засобом, що запобігає прийняттю непрофесійних й упереджених управлінських рішень.

Останніми роками кількість новостворених кредитних спілок суттєво зменшилася, однак збільшено кількість їх відокремлених підрозділів. Виявлена тенденція пов'язана з тим, що кредитні спілки розширюють мережу своїх філій. За період функціонування Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), капітал кредитних спілок збільшився майже в шість разів, а резервний капітал –

ключова складова капіталу – майже у дванадцять разів. Водночас, згідно з даними за 2016 рік, ставки за кредитами в кредитних спілках лишилися вкрай високими. Однак, на відміну від банків, кредитні спілки мають нижчий рівень маневрувань: у них немає диверсифікованих джерел залучення коштів, доступу до тривалих і дешевих ресурсів, можливостей оптимізації своїх витрат [1].

Депозитні внески в кредитні спілки нині прибутковіші, ніж банківські. Однак вкладення в кредитні спілки традиційно є ризикованішими, ніж банківські депозити. Аналізовані установи майже не мають можливостей гарантувати повернення внесків своїм членам. Кількість кредитних спілок, які пропонують страхувати ризик неповернення депозиту, становить лише 2–3 %. Згідно з інформацією Нацкомфінпослуг за 2016 рік, 45 % кредитних спілок мають активи, розмір яких менше ніж 500 тис. грн [1].

Контроль з боку держави за функціонуванням кредитних спілок досить слабкий, що є одним із чинників провадження ними незаконної діяльності. За даними Нацкомфінпослуг і Генеральної прокуратури України, до Єдиного реєстру досудових розслідувань 2016 року за порушення законодавства у сфері діяльності кредитних спілок внесено відомості за 78 фактами протиправної діяльності цих установ, що працювали, здебільшого, за схемами побудови «фінансових пірамід» [2; 3].

Таким чином, хоча кредитні спілки функціонують на ринку фінансових послуг упродовж п'ятнадцяти років, ефективну систему, яка мала б гарантувати безпеку паїв у кредитних спілках, в Україні досі не розроблено. Єдина форма гарантії вкладень пайовиків спілок – це стабілізаційний фонд, створений на громадських засадах членами Всеукраїнської асоціації кредитних спілок України. Цей фонд формується за рахунок добровільних внесків спілок (15 % від суми приросту активів за рік) і призначений для їх фінансової санації. Водночас розмір цього фонду (400 тис. грн) не відповідає активам середньої спілки, тобто загальноприйнятим у світовій практиці нормам [4, с. 214].

До типових правопорушень, що вчиняють під час провадження діяльності кредитних спілок, належать такі:

– заволодіння майном кредитної спілки (грошовими коштами членів кредитної спілки) шляхом зловживання службовим становищем головою правління (його заступниками), головним бухгалтером шляхом підроблення кредитних договорів, видавкових ордерів, квитанцій і заяв на одержання

кредиту від імені громадян (на їхні паспорти), які насправді кредити не одержували, а також використання отриманих злочинним шляхом коштів на власні потреби службових осіб кредитної спілки. Нерідко керівники кредитної спілки через третіх осіб обманним шляхом залучають паспорти фізичних осіб. Використовуючи паспортні дані реальних осіб і підроблені довідки про доходи, вони формують пакет документів, необхідних для отримання кредиту в кредитній спілці;

- оформлення службовими особами кредитної спілки кредитів на підставних осіб і придбання винними особами на ці грошові кошти товарів для перепродажу й отримання прибутку;

- привласнення коштів членів кредитної спілки, які знаходяться на депозитних рахунках кредитної спілки;

- кредитування шляхом зловживання службовим становищем керівництвом кредитної спілки афілійованих осіб на неprozорих і незрозумілих умовах за рахунок вкладників;

- проведення діяльності кредитною спілкою на ринку фінансових послуг за умови анулювання ліцензії на право провадження такої діяльності (анулювання рішення Нацкомфінпослуг про реєстрацію кредитної спілки як фінансової установи, позбавлення ліцензії кредитної спілки на залучення внесків членів спілки);

- проведення діяльності кредитною спілкою без державної реєстрації як фінансової установи;

- надання кредитною спілкою недостовірної інформації до Державного реєстру фінансових установ (фальсифікація чи викривлення інформації, яка була подана кредитною спілкою на момент її державної реєстрації);

- необґрунтоване завищення ставок за окремими депозитами кредитної спілки;

- незаконне здійснення посадовими особами кредитної спілки нараховувань і видачі виплат (відсотків) на додаткові пайові внески членам кредитної спілки без наявності необхідних для цього доходів;

- укладання в кредитній спілці договорів, у яких посадові особи кредитної спілки застосовують незрозумілі терміни з метою зниження суми виплачуваних потенційним клієнтам відсотків. Наприклад, громадяни можуть підписувати в кредитних спілках договори, у яких зазначено, що відсотки їм нараховують у так

званих електронних кредитних балах. На момент укладання договору цей бал може становити, наприклад, 5 грн, а згодом загальні збори спілки (на які не запрошують потерпілих) приймають рішення, згідно з яким ці бали становлять лише 1 коп;

– штучне заниження службовими особами кредитної спілки обсягу власних капіталів з метою отримання законодавчо наданого права відмовити клієнту у видачі кредиту;

– нарахування службовими особами кредитної спілки відсотків не на залишок, а на всю суму наданого кредиту, без урахування сум, які вже були повернені вкладниками [5, с. 27–28];

– продаж кредитною спілкою житла тільки через «свої» агентства нерухомості. До договору вносять особливий пункт, згідно з яким добір і купівлю об'єкта нерухомості здійснюють тільки через агентство нерухомості, з яким спілка уклала відповідні договори. Це означає, що клієнт не зможе купити ту квартиру, яку він обрав сам, оскільки за договором він повинен купувати житло лише через агентство, пов'язане зі спілкою. Така квартира коштуватиме на 5–10 % дорожче;

– створення засновниками кредитної спілки юридичних компаній, послугами яких зобов'язані користуватися клієнти кредитної спілки. Унаслідок цього службові особи кредитної спілки заробляють додаткові, «невраховані», комісійні на наданих фактично ними ж юридичних послугах. У договорі з клієнтами кредитної спілки передбачають пункт, відповідно до якого правоустановчі документи продавця на об'єкт нерухомості, який збирається придбати клієнт, надають тільки тій юридичній компанії, з якою спілка уклала договір. Такі юридичні компанії переважно створені засновниками кредитної спілки. Реальна ціна кредиту може становити вже 27–30 % річних, а не 7 %, як зазначено в рекламі кредитної спілки [6, с. 327–328];

– функціонування кредитної спілки за схемою побудови «фінансових пірамід» (наприклад, коли пайовик – член кредитної спілки може розраховувати на квартиру в кредит за умови, що він залучить ще двох–трьох учасників до кредитної спілки та підвищить капіталізацію кредитної спілки на 200–300 доларів США);

– здійснення фінансовою установою операцій із залучення грошових внесків від населення, що мотивують провадженням діяльності як кредитної спілки всупереч вимогам чинного законодавства, без відповідної ліцензії, порушуючи вимоги

Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [7];

– надання кредитною спілкою недостовірної інформації до Нацкомфінпослуг;

– порушення прав членів кредитної спілки під час голосування на загальних зборах залежно від розміру їх пайового й інших внесків;

– неінформування або несвоєчасне інформування членів кредитної спілки з питань діяльності установи, неознайомлення з протоколами загальних зборів і засідань інших органів управління кредитної спілки;

– заснування кредитною спілкою суб'єкта (суб'єктів) підприємницької діяльності (крім місцевого кооперативного банку) як на території України, так і за її межами;

– невідповідність чисельності засновників (членів) кредитної спілки нормативно визначеним нормам (менше ніж 50 осіб);

– неповернення в разі припинення членства фізичної особи в кредитній спілці обов'язкового пайового й інших внесків, крім вступного внеску;

– порушення порядку і терміну скликання чергових загальних зборів членів кредитної спілки;

– обрання членами спостережної ради кредитної спілки осіб, які перебувають у трудових відносинах із кредитною спілкою;

– незаконна участь члена кредитного комітету в прийнятті рішення про надання йому як члену кредитної спілки кредиту;

– входження до складу ревізійної комісії членів спостережної ради, правління, кредитного комітету й осіб, які перебувають з кредитною спілкою в трудових відносинах;

– розмір капіталу кредитної спілки менший, ніж 10 % від суми її загальних зобов'язань;

– недосягнення резервним капіталом кредитної спілки розміру, що становить 15 % від суми її активів;

– неформування кредитною спілкою резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок;

– перевищення нормативно встановленого розміру кредиту, наданого одному члену кредитної спілки (понад 20 % від капіталу кредитної спілки);

– перевищення нормативно встановленого розміру зобов'язань кредитної спілки перед одним своїм членом (понад 10 % від загальних зобов'язань кредитної спілки);

– перевищення нормативно встановленого розміру загальної суми залучених коштів, зокрема кредитів (понад 50 % від вартості загальних зобов'язань і капіталу кредитної спілки на момент залучення);

– перевищення доходності додаткових пайових членських внесків більше ніж удвічі, порівняно з доходністю внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитних рахунках;

– порушення службовими особами кредитної спілки таємниці збереження відомостей щодо рахунків, внесків та інших фінансових операцій, здійснених членами кредитної спілки;

– корупційні діяння працівників (держслужбовців) Нацкомфінпослуг, які вносять неправдиві дані під час перевірки діяльності певної кредитної спілки на користь службових осіб цієї кредитної спілки;

– шахрайські дії вкладників кредитної спілки, які незаконно отримують на підставі підроблених документів кредити у відповідній кредитній спілці.

Для виявлення зазначених правопорушень, що вчиняють посадові особи кредитної спілки, працівникам підрозділів із захисту економіки Національної поліції необхідно перевірити та проаналізувати такі *документи*:

– свідоцтво про державну реєстрацію кредитної спілки як фінансової установи в Департаменті регулювання та нагляду за кредитними установами Нацкомфінпослуг;

– ліцензію на провадження діяльності із залучення внесків від населення (якщо організація приймає такі внески);

– статут кредитної спілки [5, с. 33]. На підставі статуту кредитної спілки можна визначити такі особливості її функціонування:

- 1) мету створення та завдання кредитної спілки;
- 2) ознаку членства в ній;
- 3) порядок утворення та діяльності органів управління кредитної спілки, порядок утворення філій і відділень, їх повноваження;
- 4) права й обов'язки членів;

5) умови та порядок вступу до кредитної спілки, порядок припинення членства;

6) джерела надходження, порядок використання коштів та іншого майна кредитної спілки, зокрема порядок й умови надання кредитів членам кредитної спілки, порядок формування та використання фондів, утворюваних спілкою;

7) порядок припинення діяльності кредитної спілки та вирішення майнових питань у зв'язку з її ліквідацією (реорганізацією);

8) порядок покриття можливих збитків;

9) порядок розподілу доходів кредитної спілки [8, с. 211];

– список засновників кредитної спілки (реєстр осіб, які брали участь в установчих зборах). У реєстрі має бути обов'язково зазначено: прізвище, ім'я та по батькові особи, дані її паспорта або документа, який його замінює (а для іноземців та осіб без громадянства, які постійно мешкають в Україні, – дані національного паспорта або документа, який його замінює), адреса. Дані про особу повинні бути засвідчені її особистим підписом;

– річну фінансову звітність про результати діяльності кредитної спілки (річні баланси, звіт про доходи і витрати), затверджену загальними зборами кредитної спілки, де увагу слід акцентувати на фінансовому стані кредитної спілки, а саме на отриманих нею доходах і витратах;

– касові книги кредитної спілки, у яких відображають прийняті від членів кредитної спілки платежі;

– аудиторський висновок щодо річної фінансової звітності кредитної спілки;

– протоколи засідань органів управління (загальних зборів членів кредитної спілки, спостережної ради, ревізійної комісії, кредитного комітету та правління, наприклад, звіти спостережної ради, правління, кредитного комітету, висновки ревізійної комісії) кредитної спілки й інші документи щодо діяльності кредитної спілки. Так, рішення загальних зборів членів кредитної спілки повинні бути оформлені протоколом, підписаним головою та секретарем цих зборів;

– економічну обґрунтованість зареєстрованого розміру капіталу кредитної спілки. Стаття 21 Закону України «Про кредитні спілки» [9] містить обмеження щодо діяльності кредитної спілки: кредитна спілка не може видавати кредит, сума

якого становить понад 20 % капіталу кредитної спілки. На практиці це надає можливість службовим особам кредитної спілки штучно занижувати обсяг своїх капіталів, щоб надалі мати законне право відмовити клієнту щодо видачі кредиту. За цих умов кредитні спілки максимально довго використовують на свою користь грошові кошти клієнта;

- укладені кредитною спілкою договори з вкладниками про пайові внески;

- укладені з членами кредитної спілки договори про надання кредиту;

- опубліковані повідомлення про скликання чергових загальних зборів кредитної спілки;

- прийняті рішення кредитного комітету про надання кредитів (слід проаналізувати їх обґрунтованість);

- затверджені кошторис і штатний розпис кредитної спілки;

- затверджене спостережною радою кредитної спілки положення про структурні підрозділи кредитної спілки;

- положення про кредитний комітет кредитної спілки;

- укладені кредитною спілкою договори й інші угоди;

- розглянуті кредитним комітетом кредитної спілки заяви членів про надання кредитів і прийняті рішення щодо цих питань;

- результати проведених ревізійною комісією перевірок діяльності установи, наприклад, складений ревізійною комісією висновок за річними звітами про результати діяльності кредитної спілки [10, с. 145–146].

Для своєчасного викриття зловживань, які вчиняють службові особи кредитної спілки, працівники Національної поліції передусім мають проаналізувати: розмір капіталу кредитної спілки; рівень простроченої кредиторської заборгованості (нині уніфікованої методики визначення такої заборгованості немає, кожна кредитна спілка визначає її залежно від того, які види кредитів вона надає); види застави (увагу слід акцентувати на кредитних спілках, які кредитують, наприклад, під майбутній урожай, а не під заставу ліквідної нерухомості). Слід також аналізувати види кредитів, що надає кредитна спілка, величині сформованого резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок тощо. У кредитній спілці кошти, що належать членам кредитної спілки, мають обліковуватися окремо. Крім того, кошти, що належать членам кредитної спілки, слід використовувати для надання

кредитів членам кредитної спілки, а в разі наявності тимчасово вільних коштів членів кредитної спілки – їх розміщують на депозитних рахунках в установах банків, які мають ліцензію на право роботи з вкладами громадян, і в об'єднаній кредитній спілці, а також у державні цінні папери.

Таким чином, головною засадою стратегії гарантування безпеки на фінансових ринках є розроблення заходів правового характеру, оскільки досі нерозв'язаними лишаються проблеми недосконалості й розбалансованості актів усіх рівнів, браку офіційно визнаної концепції розвитку нормативно-правової бази, спрямованої на організацію та належне функціонування системи протидії правопорушенням, недостатнього рівня правового забезпечення взаємодії та координації правоохоронних й інших державних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кредитні спілки, що порушують законодавство, будуть виключені з Державного реєстру фінансових установ [Електронний ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, 2017. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/>. – Назва з екрана.

2. Публічний звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>. – Назва з екрана.

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>. – Назва з екрана.

4. Черней В. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : монографія / В. В. Черней. – Київ : Центр учб. літ., 2014. – 456 с.

5. Виявлення та запобігання злочинам, що вчинюються на ринку діяльності небанківських фінансових установ : метод. рек. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 56 с.

6. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія / С. С. Чернявський. – Київ : Хай-Тек Прес, 2010. – 624 с.

7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2664-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

8. Кредитні спілки в Україні: основні засади діяльності : навч. посіб. / за заг. ред. А. Я. Оленчика. – Київ : УІРФР, 2006. – 652 с.

9. Про кредитні спілки [Електронний ресурс] : Закон України від 20 груд. 2001 р. № 2908-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

10. Економічна безпека : навч. посіб. / [О. Є. Користін та ін. ; за ред. О. М. Джужі]. – Київ : Алерта, 2010. – 368 с.

REFERENCES

1. Kredytni spilky, shcho porushuiut zakonodavstvo, budut vykliucheni z Derzhavnoho reiestru finansovykh ustanov [Credit unions that violate the law will be excluded from the State Register of Financial Institutions]. *Natsionalna komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh, 2017, The National Commission for State Regulation of Financial Services Markets, 2017*. Retrieved from <http://nfp.gov.ua> [in Ukrainian].

2. Publichnyi zvit pro diialnist Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh, za 2016 rik [Public report on the activities of the National Commission implementing state regulation in the sphere of financial services markets for 2016]. Retrieved from <http://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html> [in Ukrainian].

3. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty ikh dosudovoho rozsliduvannia [About the registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. *Generalna prokuratura Ukrainy, General Prosecutor of Ukraine*. Retrieved from <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> [in Ukrainian].

4. Cherniei, V.V. (2014). *Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady zapobihannia zlochynam u sferi diialnosti nebankivskykh finansovykh ustanov v Ukraini [Criminally-legal and kriminologic bases of the prevention of crimes in the sphere of activity of non-bank financial institutions in Ukraine]*. Kyiv: Tsentr uchb. Lit [in Ukrainian].

5. *Vyjavlennia ta zapobihannia zlochynam, shcho vchyniuiutsia na rynku diialnosti nebankivskykh finansovykh ustanov [Identification and prevention of crimes committed in the market activity of non-banking financial institutions]*. (2014). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

6. Cherniavskyyi, S.S. (2010). *Finansove shakhrajstvo: metodolohichni zasady rozsliduvannia [Financial fraud: the methodological basis of the investigation]*. Kyiv: Khai-Tek Pres [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh: vid 12 lyp. 2001 r. No. 2664-III [Law of Ukraine on financial services and state regulation of financial services markets from July 12, 2001, No. 2664-III]. (n.d.). [zakon2.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

8. Olenchuk, A.Ya. (Ed.). (2006). *Kredytni spilky v Ukraini: osnovni zasady diialnosti [Credit unions in Ukraine: basic principles of activity]*. Kyiv: UIRFR [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy Pro kredytni spilky: vid 20 hrud. 2001 r. No. 2908-III [Law of Ukraine on credit unions from December 20, 2001, No. 2908-III]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

10. Korystin, O.Ye. (et al.). (2010). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. O.M. Dzuzha (Ed.). Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 06.02.2017

Takhtai O. – *Secretary of State of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kiev, Ukraine*

Peculiarities of Financial Crime Detection and Prevention in the Course of Credit Union Activity

Article provides characteristic of financial service market with focus on typical crimes committed in the course of credit union activity. With the aim to identify the abovementioned illegal activity author describes the key measures taken by NPU Financial Crime Departments to detect any facts of potential power abuse in the course of credit union activity thoroughly checked and analyzed.

Still current situation illustrates weak state control over the credit union functioning which is one of the factors fostering illegal activity. According to the data provided by National Commission on State Financial Service Regulation and Prosecutor-General's Office of Ukraine in 2016 408 cases of illegal activity identified in the course of credit union activity were included in the Unified Register of Pre-Trial Investigations. As a rule, these credit unions used a popular «financial pyramid» scheme. In 2016 20 criminal offence acts were drawn up by the National Commission on State Financial Service Regulation against credit market subjects along with 37 acts against credit unions upon citizens' complaints.

The strategy of financial market securing is based on relevant legal measures development – current legislation regulating the illegal activity prevention required improvement and is characterized as unbalanced due to absence of universally recognized concept of legislative base development, duplication of subjects' functions and poor legal coverage of state agencies' cooperation mechanisms.

Keywords: credit union, financial services, criminal offence, administrative liability, subject of criminal offence.